

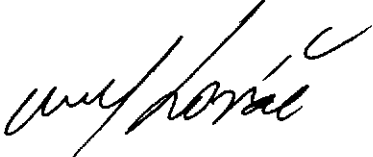
1783 *11.12.96

Prezident Slovenskej republiky

Číslo: 20-1311/1996

Správa o stave Slovenskej republiky

Predkladá:

Michal K o v á č 
prezident Slovenskej republiky
podľa čl. 102, písm. o)
Ústavy Slovenskej republiky

Bratislava december 1996

Správa o stave Slovenskej republiky 1996

Vážená Národná rada Slovenskej republiky,
vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci!

Dovoľte mi, aby som svoju tretiu správu o stave Slovenskej republiky uviedol drobnou epizódou, ktorá obrazne charakterizuje našu súčasnosť. Jeden z významných diplomatov, keď sa mu naskytla možnosť osobne sa zoznámiť s našou krajinou, odchádzal od nás so slovami: "Slovensko je dosiaľ neodhaleným tajomstvom Európy". Aj keď je v takom výroku skrytých veľa významov, jedno je isté: svet nás objavuje vďaka tomu, že sme nadobudli vlastnú štátnosť, a veľmi pozorne sleduje, ako dokážeme tento nový fakt pre blaho krajiny využiť, pozerá sa, ako nakladáme so štátnou mocou, ako spravujeme veci verejné.

Slovenská spoločnosť prechádza zásadnou historickou zmenou, je vystavená nielen náporu civilizačných výziev doby, ale sama je vtiahnutá do reštruktúracie moderného sveta, prebiehajúcej po skončení studenej vojny. K tomu sa pridružujú zmeny, súvisiace s rozvojovými potrebami mladého štátu a modernizácie života v ňom. Preto chcem svojou správou upriamiť vašu pozornosť predovšetkým na náš štát, na uplatňovanie demokracie v ňom, a to z hľadiska trendov, ktoré boli odštartované po novembri 1989, keď sme dosiahli zásadnú zmenu politického systému, a v januári 1993, keď sme v plnom rozsahu prevzali na seba zodpovednosť za rozvoj vlastnej štátnosti, za osud našej krajiny.

Spolu s vami, pani poslankyne, páni poslanci, chcem hľadať odpovede na otázku, ako sa v konkrétnych činoch štátnych orgánov a verejných činiteľov naplňajú zámery odvodené z týchto dvoch procesov. Svoj legislatívny rámec našli v takých základných dokumentoch, ako je Ústava Slovenskej republiky, medzinárodné dohody a pakty prijaté naším štátom a veľmi konkrétne ich formuluje aj Programové vyhlásenie vlády SR. Všetky tieto právne a politické dokumenty sú veľmi dôležité, ale pre blahodarne fungovanie demokracie majú rovnaký a možno ešte väčší význam všetky ďalšie činy jednotlivých štátnych orgánov, predovšetkým vlády a parlamentu. Len v konkrétnych reálnych krokoch politikov a štátnikov môžeme rozpoznať mieru ich zodpovednosti pred občanmi, národnými dejinami, ale aj pred svetovým spoločenstvom.

Integrácia - kľúčová otázka dneška

Základnou otázkou súčasnosti, aj keď si to v prúde každodenných starostí vždy neuvedomujeme, sa čoraz naliehavejšou stáva otázka medzinárodného postavenia Slovenskej republiky a jej šancí na integráciu do európskych štruktúr. Ešte pred dvoma-troma rokmi sme so zadosťučinením konštatovali, že nás medzinárodné spoločenstvo prijalo s porozumením ako samostatný suverénny štát. Prejavilo sa to v reťazovom uznaní našej republiky všetkými veľmocami, všetkými európskymi štátmi a desiatkami krajín z iných kontinentov, ako aj prijatím za člena OSN. Nasledovali členstvá, resp. pridruženia k ďalším medzinárodným organizáciám a zoskupeniam, čo tiež posilňovalo medzinárodné postavenie našej krajiny, podobne ako uzavretie celého radu medzinárodných dohôd.

Chcem oceniť kroky, ktoré súčasný parlament a vláda vykonali na zabezpečenie rozvoja integračného procesu. Vytvorila sa Rada vlády pre integráciu Slovenskej republiky do Európskej únie, keď už predtým boli týmto smerom rozšírené kompetencie jedného z podpredsedov vlády SR. Zároveň sa vytvorili vo všetkých ústredných orgánoch štátnej správy odborné útvary pre európsku integráciu. Bola schválená Koncepcia aproximácie práva SR k právu Európskej únie a koncom novembra t. r. tiež Stratégia postupu SR pri implementácii práva Európskej únie v prioritných oblastiach. Vláda podnikla aj celý rad ďalších krokov v tejto oblasti a včas odovzdala obsiahly materiál, verejnosti známy pod názvom "Dotazník k prihláške za člena Európskej únie". Skoro dva roky pracuje Inštitút pre aproximáciu práva, časť právneho poriadku nášho štátu je kompatibilná s legislatívou Európskej únie. Už trikrát rokoval Spoločný parlamentný výbor Európskej únie a Národnej rady SR ustanovený v Bratislave. Najnovšie Národná rada SR vytvorila vlastný výbor pre európsku integráciu.

Presadenie sa Slovenska v integračných procesoch a upevnenie jeho medzinárodného postavenia úzko súvisí s rozvíjaním dobrých vzťahov so susednými štátmi. Na nedávnom medzinárodnom seminári pre expertov z višegrádskej štvorky a severských krajín v Trenčianskych Tepliciach to veľmi výstižne vyjadril jeden z jeho účastníkov: "Kto chce byť integrovaný s Európou, musí byť integrovaný predovšetkým so svojimi susedmi". Pripomenul nám výzvu, ktorú tento proces prináša. Nemôžem povedať, že by sme ju v hodnotenom období obchádzali, no nie je to bezproblémová oblasť. Kľúčovou udalosťou bolo nepochybne podpísanie základnej zmluvy s Maďarskou republikou a jej ratifikácia v Národnej rade SR. Medzi oboma našimi krajinami však ostávajú otvorené viaceré citlivé otázky. Ich riešenie si bude vyžadovať trpezlivosť, vzájomnú dôveru a štátnickú prezieravosť.

Integračnému úsiliu Slovenskej republiky nepochybne pomáha naša aktívna účasť v regionálnych zoskupeniach so susednými krajinami. Významnú úlohu v tomto smere vidím v Stredoeurópskej dohode o voľnom obchode, ktorá prispieva k rozširovaniu obchodnej výmeny medzi jej členmi. Uvedomujeme si, že potenciál zoskupenia CEFTA nie je zatiaľ plne využitý v ekonomickej spolupráci jej členov, ani v ich integračnom úsilí smerom do Európskej únie. Všestranná spolupráca stredoeurópskych krajín môže v konečnom dôsledku urýchliť integračné procesy v Európe a zvýšiť našu pripravenosť na vstup do Európskej únie a NATO. Z tohto pohľadu snahy Slovenska o aktivizáciu zoskupenia CEFTA hodnotím pozitívne.

Veľmi dôležitým momentom pre budúcnosť Slovenska je verejne deklarovaný záujem zo strany všetkých našich bezprostredných susedov, aby sa Slovensko dostalo do európskych štruktúr. Ceníme si to ako prejav podpory a ako priaznivú konšteláciu vonkajších podmienok na získanie plného členstva v nich. Chceme využívať skúsenosti našich susedov, ale aj ďalších krajín z ich prípravy na členstvo v Európskej únii a NATO.

Je známe, že časť slovenskej verejnosti len ťažko prijíma odvolávanie sa na zahraničné skúsenosti. Aby bolo jasné: bezduché kopírovanie všetkého cudzieho považujem i ja za rovnako neprimerané dnešnej dobe, podobne ako neustále zdôrazňovanie osobitostí Slovenska. Obidva krajné postoje znamenajú úplné nepochopenie novej situácie, ktorá nastala po 1. januári 1993. Vznikom samostatného štátu sme prevzali na seba zodpovednosť za postavenie našej krajiny vo svete. A to sa nedosahuje samovoľne, ale len ako výslednica veľkého množstva rôznorodých cieľavedomých aktivít, vrátane absorbovania tých skúseností ostatných krajín, ktoré nám

prinesú rozvojový efekt, a takých postupov, ktoré nám prinesú akceptáciu najrozvinutejšími krajinami sveta.

Keď je reč o našej šanci na integráciu, treba zhodnotiť aj to, ako postupujeme vo sfére obrany štátu. Slovenská republika privítala program Partnerstvo za mier a praktickými krokmi preukazuje posilňovanie vzťahov s členskými krajinami NATO. Členské štáty NATO pozitívne oceňujú prebiehajúcu transformáciu armády, ako aj jej účasť na spoločných podujatiach v Európe, v zámorí a na mierových operáciách na Balkáne. Konštatuje sa, že naša armáda je pod demokratickou civilnou kontrolou a zo všetkých inštitúcií má najväčšiu dôveru verejnosti.

Pravdaže, aj život armády má svoje vnútorné problémy, vyjadrím sa k nim pri inej príležitosti. Z hľadiska našich integračných záujmov je dôležité konštatovať, že Programové vyhlásenie vlády SR sa vo vojenskej oblasti plní. Vypracovali sa koncepčné a normatívne dokumenty týkajúce sa bezpečnosti a vojenstva, kompatibilné s členskými štátmi NATO, ktoré v súčasnosti prechádzajú legislatívnym procesom. Návrhy zákonov a uzavreté dohody približujú našu armádu k štandardom vyspelých demokratických krajín, jej ďalšia transformácia bude však závisieť od ekonomických možností štátu. Oceňujem teda všetko úsilie, ktoré sa doteraz vynaložilo na prospech našej integrácie do európskych a euroatlantických štruktúr.

Ohrozené integračné snahy Slovenska

A predsa sa musíme, vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci, veľmi vážne zamyslieť nad tým, prečo členské štáty Európskej únie a Spojené štáty americké za posledné dva roky opakovane vyjadrujú popri pozitívnom hodnotení makroekonomických ukazovateľov slovenského hospodárstva znepokojenie nad naším vnútropolitickým vývojom a v dôsledku toho aj pochybnosti o našom zahraničnopolitickom smerovaní. Pribúdajú zreteľné signály, že naša krajina sa začína dostávať do medzinárodnej izolácie. Stáva sa už pomaly pravidlom, že Slovenskú republiku vynechávajú spomedzi kandidátov prvej skupiny na členstvo v NATO a v Európskej únii. Veľmi znepokojivé postavenie štátu sa prejavuje aj v tom, že k nám prestali prichádzať najvyšší predstavitelia členských krajín Európskej únie. A tomuto varujúcemu vývinu naša vláda a parlament nečelia dostatočne účinným korigovaním krokov, ktoré vyvolali taký významný obrat západoeurópskych krajín a Spojených štátov vo vzťahu k nášmu štátu.

Má to samozrejme dopad nielen na prestíž vlády a parlamentu, ale postihuje to celú krajinu. Napriek tomu, alebo práve preto sme svedkami pokusov tento stav zľahčovať, alebo ho dokonca prikrašľovať, hoci pri dnešnej informovanosti každý vie, že ostatné postkomunistické krajiny nášho regiónu takýmto varovaniam nemusia čeliť a ich medzinárodné postavenie je oveľa stabilnejšie ako naše. Predstavitelia vládnej koalície medzičasom prišli s tvrdením, že západné krajiny voči nám a iným stredoeurópskym krajinám uplatňujú "dvojaký meter". Premýšľajúci občania však chápu výhrady a upozornenia zo zahraničia inak: svet nás neposudzuje len z hľadiska dosiahnutých hospodárskych výsledkov a podľa krokov vykonaných pri napĺňaní asociačnej dohody a programu Partnerstva za mier. Posudzuje nás aj, a najmä podľa miery dodržiavania základných ľudských práv a slobôd, podľa úrovne a rozsahu demokracie, podľa spôsobu vládnutia, resp. spravovania vecí verejných, podľa toho ako transparentná a účinná je verejná kontrola činnosti vlády, podľa úrovne politickej kultúry a podobne. Ak by

krajinám Európskej únie a NATO nezáležalo na integrovani Slovenskej republiky, nazdávam sa, že by sa k nám nenamáhali vysielat' žiadne signály.

Vládna koalícia na hrozbu časového odsunutia Slovenska z integračných procesov, najmä vstupu do NATO, reaguje tvrdením, že oficiálne kruhy západných štátov nemajú vierohodné informácie a nedostatočne sa kontaktujú so slovenskou vládou. Odznelo to pri otvorení rokovania Spoločného parlamentného výboru Európskej únie a NR SR v tejto sále dňa 22. 11. 1995. Podobné tóny zo strany poslancov vládnej koalície zazneli aj na poslednom zasadaní spoločného výboru v októbri tohto roku. Takto sformulovaný postoj vnímam predovšetkým ako nebezpečný nedostatok realizmu, ktorý vážne ohrozuje naše integračné ambície. Problém totiž nespočíva v neinformovanosti zahraničných vlád a parlamentov, pretože tie majú od svojich zastupiteľských úradov konkrétne, overené a objektívne informácie. Nepochybujem o tom, že ak by sa naša vláda seriózne zaoberala výhradami našich integračných partnerov, ktoré boli obsiahnuté v demaršoch, prípadne odzneli pri najrôznejších rozhovoroch, viedlo by to k oživeniu kontaktov na najvyššej úrovni, ktoré by boli aspoň také čulé, aké majú susedné postkomunistické štáty. Politický štýl, ktorý si vládna koalícia osvojila na domácej politickej scéne, podobne ako aj spôsob jej reagovania na kritické hlasy sú voči zahraničiu kontraproduktívne. Mám vážne obavy, že v dôsledku takejto politiky môžeme zmeškať nielen prvý vlak do NATO, ale aj do Európskej únie.

Je preto prirodzené, že nielen politici, ale aj publicisti a podnikatelia diskutujú o dôsledkoch, ktoré by pre dnešnú i nasledujúce generácie mohlo znamenať príbrzdzenie Slovenska v integračných procesoch. Sú to varovné hlasy, hovoriace o vážnych dôsledkoch pre náš hospodársky rozvoj. Ak sme sa totiž vydali cestou budovania podnikateľskej ekonomiky - ako ju pri návšteve Slovenska nazval náš americký krajan Michael Novak - nevyhnutne potrebujeme oveľa väčší trh, než je náš národný, a potrebujeme mať v ňom svoj priestor politicky garantovaný spoločenstvom už integrovaných krajín. Ak nenastúpime do integračných prúdov včas, nezachytíme modernizačné trendy ani vo výrobe, ani v rozvoji ľudského potenciálu krajiny, ktorá nesmie stratiť kontakt s civilizačným predvojom. Výrazne by sa tým oslabil možnosť pozdvihnutia kvality života nášho obyvateľstva, a tým aj zmysel všetkých zmien, uskutočnených pri transformácii spoločnosti a budovaní vlastného štátu. Odsunutie alebo zabrzdenie integrácie Slovenska necháva otvorenú aj otázku zabezpečenia obranyschopnosti krajiny. Zasiahlo by nás to práve v čase, keď sa nový bezpečnostný systém v Európe utvára za účasti postkomunistických krajín.

Viem, že integrácia do euroatlantických obranných a hospodárskych štruktúr nie je a nebude idylickým príbehom. Každý z postkomunistických krajín prinesie rôzne problémy a namiesto je aj otázka zachovania si vlastnej identity. Preto participujúce krajiny očakávajú zmeny v týchto integračných celkoch a zrejme aj my by sme sa radi na nich podieľali po boku ostatných malých krajín, pretože máme s nimi spoločné záujmy. Je teda vecou našej voľby, neváham povedať, že osudovej voľby, či sa budeme s našimi problémami vyrovnávať ako plnoprávny člen integračných štruktúr, alebo budeme s otázkou prežitia zápasit' na periférii integrovanej Európy. Napokon na túto otázku koalíčné zoskupenie už odpovedalo v Programovom vyhlásení vlády SR. Preto rôzne vyhlásenia, ktoré spochybňujú nevyhnutnosť našej integrácie a uprednostňujú v každom ohľade pochybnú predstavu neutrality, alebo vyžadujú predčasné referendá, nebezpečne poškodzujú dôveryhodnosť Programového vyhlásenia vlády a iných proklamácií predstaviteľov štátu. Slovensko ochráni svoje záujmy len vtedy, keď sa koncentrovane a

plnou silou začlení do EÚ. Alternatívou nie je nijaká tretia či špecifická cesta, najmä ak sa väčšina našich bezprostredných susedov bude tiež integrovať do euroatlantických štruktúr. Bez Európskej únie zostaneme destabilizovanou krajinou ohrozenou priamo vo svojej existenčnej podstate. Navyše musíme pamätať na to, že v súčasnej situácii naša cesta do Európskej únie vedie cez členstvo v NATO.

Kde teda treba hľadať hlavné príčiny pochybností našich zahraničných partnerov o smerovaní Slovenskej republiky? So všetkou naliehavosťou chcem zdôrazniť, že tieto pochybnosti treba vidieť v tom, že sa stále a bezdôvodne odkladá dôsledné a reálne uplatňovanie všeobecne uznávaných demokratických pravidiel v našom vnútropolitickom živote. Vládna koalícia akoby sa zameriavala len na formálno-inštitucionálnu stránku integračného procesu. Stále otáľa s uskutočnením obsahových zmien, čo vyvoláva dojem, akoby sa im chcela vyhnúť alebo ich odložiť na neurčito. Nočné parlamentné rokovanie z 3. na 4. novembra 1994 vrhlo zrejme dlhý tieň na súčasnú politiku vládnej väčšiny. Tento tieň siaha až do dneška a presahuje schopnosť aktérov z neho vystúpiť.

Preto sa detailnejšie budem zaoberať akútnymi otázkami nášho vnútropolitického života. Nejde mi o účelové vyhľadávanie sporných otázok medzi koalíciou a opozíciou. Moje uvažovanie sa pohybuje v inej rovine; kladím vysokú latku nárokov, aby sme sami seba neklamali, že sa už urobilo dosť alebo všetko na dosiahnutie našich štátnych zámerov a na našu akceptáciu v medzinárodnom spoločenstve, do ktorého sa chceme zaradiť.

Už na tomto mieste chcem pripomenúť, že kritiku výkonu moci a správy vecí verejných nemožno chápať ako spochybnenie legitímnosti alebo legálnosti víťaza volieb vládnuť do konca funkčného obdobia. Moje kritické stanoviská sa opierajú o ústavné právo vyjadrovať sa tak k zahranično-politickej orientácii štátu, ako aj k vnútropolitickému daniu bez toho, aby mi niekto mohol pripisovať zlé úmysly z praktík politického boja. Prejavenie iného názoru a diskusia o ňom sú - ako ste mali možnosť počuť od významných zahraničných hostí - srdcom demokracie.

Nádeje a riziká hospodárskeho rozvoja krajiny

Vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci, rozpornosť vývinu v našej krajine môžeme sledovať aj v hospodárskej oblasti, v ktorej dosahujeme povzbudivé makroekonomické výsledky. Tie by však nemali prekryť znepokojivé tendencie v prístupe k transformácii našej ekonomiky smerom k štandardnému trhovému systému za posledné dva roky. K napredovaniu v transformačnom procese sa vláda prihlásila vo svojom Programovom vyhlásení, a keďže od ekonomickej transformácie závisí budúca výkonnosť nášho hospodárstva, je to dôvod, aby sme tejto problematike spoločne venovali zvýšenú pozornosť.

Pokiaľ ide o vlaňajší rok, pozitívne hodnotíme skutočnosť, že prírastok HDP bol jeden z najvyšších a miera inflácie jedna z najnižších v transformujúcich sa ekonomikách. Boli sme jednou z mála postkomunistických ekonomík s aktívnou obchodnou bilanciou, čo pozitívne ovplyvnilo stav devízových rezerv. Menovú stabilitu priaznivo ovplyvnil aj vývoj štátnych financií, keď deficit štátneho rozpočtu dosiahol len niečo vyše jednej tretiny predpokladanej výšky. Priaznivý vývoj v menovej oblasti mal vplyv na zavedenie konvertibility koruny na bežnom účte platobnej bilancie. Hospodársky rast premietnutý do zvýšených výkonov niektorých sektorov vyvolal aj rast nominálnych a reálnych miezd.

Vývoj v tomto roku však ukazuje, že pozitívne trendy nie sú dostatočne stabilné. Veľmi varovne to signalizuje napríklad pasívne saldo zahraničného obchodu, dosahujúce

koncom októbra vyše 42,5 mld Sk; deficit bežného účtu platobnej bilancie ku koncu augusta dosiahol výšku 29,1 mld Sk, čo sa odrazilo aj v miernom poklese devízových rezerv v celom bankovom okruhu oproti ich stavu ku koncu minulého roka. Na uvedených priebežných údajoch nie je natoľko závažná ich absolútna výška ako skôr to, že odrážajú veľký rozdiel v dynamike rastu vývozu a dovozu. Ako ukazujú predbežné údaje export vzrástol za 10 mesiacov tohto roka oproti rovnakému obdobiu minulého roka len o 6,3 %, ale import vzrástol za to isté obdobie až o 28,7%. Znižuje sa dynamika rastu priemyselnej výroby, nedochádza k podstatnejšiemu rastu poľnohospodárskej výroby a len mierne sa zvyšuje stavebná výroba.

Naša ambícia by mala smerovať predovšetkým k tomu, aby priaznivé hospodárske výsledky neboli len krátkodobou epizódou, ale dlhodobým trendom, ktorý by sa odrazil v takom potrebnom a očakávanom raste životnej úrovne ľudí. Z hľadiska tohto strategického cieľa treba, aby sme neobchádzali, ale produktívne riešili prinajmenšom dva zásadné problémy, ktoré vytvárajú prekážky pre zdravý hospodársky rozvoj Slovenska. Prvý je reštrukturalizácia hospodárstva, ktorú dosiahnuté ekonomické oživenie zásadnejšie neposunulo vpred. Odrazilo sa to na hrubej tvorbe fixného kapitálu, ktorá sa v minulom roku zvýšila a prerušila klesajúci trend z posledných rokov, ale vzrast o 5,8% nezodpovedá potrebám. Optimistickejšie sú výsledky v tomto roku, keď hrubý fixný kapitál vzrástol v 1. polroku o 27% oproti rovnakému obdobiu minulého roka. Napriek tomu hlavné úlohy reštrukturalizačného procesu sú pred nami, z čoho rezultuje oprávnená požiadavka, aby v štátnej exekutive, podnikateľskej a bankovej sfére jestvovali nielen jasné smery, ale aby boli identifikované aj zdroje nevyhnutných zmien hospodárskej štruktúry.

Druhý zásadný problém našej ekonomiky, ktorý sme ani v roku 1995 významnejšie neriešili, je ozdravenie finančných tokov v hospodárstve. V nich sa premieta nepriaznivá finančná situácia podnikov i problematický charakter úverového portfólia rozhodujúcich bánk. Uvoľnenie a ozdravenie finančných tokov je zrejme problém, pri ktorom neexistujú jednoduché a čiastkové riešenia. Je na škodu veci, ak sa aj v tejto oblasti pristupuje k riešeniu nekomplexne a z hľadiska parciálnych záujmov, ako to bolo napr. v prípade návrhu novely zákona o konkurze a vyrovnaní.

Potreba zvýšiť dynamiku reštrukturalizačného procesu i ozdravenia finančného systému priamo súvisí s riešením takých závažných problémov, ako je funkčnosť kapitálového trhu a príliv zahraničného kapitálu. V neprospech zdravého vývoja našej ekonomiky pôsobí skutočnosť, že organizovanie takého významného mechanizmu alokácie zdrojov, akým je kapitálový trh, nemá konzistentný koncepčný rámec. Čiastkové, často účelové legislatívne i organizačné zásahy do jeho fungovania ho destabilizujú a spochybňujú. Preto urýchlené prijatie koncepcie rozvoja kapitálového trhu môže priaznivo pôsobiť na stabilitu pravidiel jeho fungovania. V záujme zvýšenia dôveryhodnosti slovenského kapitálového trhu je nevyhnutné uplatňovať zásadu transparentnosti pohybu kapitálu, a to aj pohybu sprivatizovaného kapitálu.

Náročné reštrukturalizačné úlohy, ktoré pred nami stoja, nemožno zvládnuť len s pomocou domácich zdrojov, preto je potrebné do tohto procesu účelne zapájať aj vonkajšie zdroje. Za našimi skutočnými potrebami zatiaľ zaostáva príliv priamych zahraničných investícií, ktorých hodnota ku koncu septembra 1996 bola 25,3 mld Sk. Preto je potrebné vytvoriť spoločenskú klímu, legislatívne podmienky a zamerať hospodársku politiku tak, aby Slovensko nezaostávalo v súťaži o zahraničné zdroje medzi stredoeurópskymi krajinami.

Osobitne ma trápí, že aj v dobre naštartovanej transformácii ekonomiky sa najnovšie prejavuje rozbiehavosť krokov vládnej koalície, akú som konštatoval pri realizácii zahranično-politických priorít. Odbornú verejnosť doma a zahraničné kruhy, pripravené s nami rokovať o plnom členstve v Európskej únii, znepokojujú isté retardačné zmeny uskutočnené v hospodárskej legislatíve, v privatizačnom procese a vo vzťahu medzi štátnou mocou a podnikateľskou sférou. Nemožno spustiť zo zreteľa, že systém trhovej ekonomiky, k vytváraniu ktorého sa vo svojom Programovom vyhlásení vláda jednoznačne prihlásila, vyžaduje uplatňovanie úlohy štátu v legislatívnej a systémovej oblasti, kým priame zásahy do chodu mikrosféry sa majú postupne oslabiť.

Hospodársky život má byť predovšetkým usmerňovaný právnymi normami a ekonomickými nástrojmi, pričom túto líniu v legislatíve musíme sledovať aj na Slovensku. Tým skôr, že v súčasnosti sú už aj u nás vytvorené legislatívne základy, korešpondujúce s trhovou ekonomikou. Žiaľ, nie všetky právne normy týkajúce sa hospodárskej oblasti, ktoré boli schválené parlamentom v priebehu minulého a tohto roka, zodpovedajú duchu a potrebám trhového hospodárstva. Národná rada prijala zákony, ktoré neboli v súlade s Ústavou SR, napr. zákon č. 370/1994 Z.z., ktorým sa zrušili privatizačné rozhodnutia predchádzajúcej vlády. Niektoré z prijatých zákonov zvyhodňovali len určité skupiny občanov a podnikateľov. Strategickému zameraniu na rozvoj trhového prostredia odporujú tie zákony, ktorých nejednoznačné a vágne formulácie umožňujú veľkú mieru voluntarizmu pri ich aplikácii, alebo umožňujú štátnu kontrolu nahradiť štátnym dirigizmom tam, kde je potrebné rozvíjať trhové pravidlá. Takým je napríklad zákon o cenách. Zväčša teda ide o zákony, ktoré patria k právnym základom ekonomickej transformácie alebo nového ekonomického systému. Pod ich vplyvom sa deformujú podmienky súťaživosti a rovnosti šancí v hospodárskom rozvoji, čo nepriaznivo vplyva na právne vedomie účastníkov hospodárskeho života a na ich schopnosť a ochotu dodržiavať zákonmi stanovené pravidlá.

K varovným zmenám došlo aj v privatizačnom procese. Neústavné - ako to vyplýva z nálezu Ústavného súdu SR - posilnenie kompetencií Fondu národného majetku v rozhodovaní o privatizácii bez zabezpečenia účinných kontrolných mechanizmov vytvorilo priestor na zneužívanie až kriminalizáciu procesu privatizácie. Je absurdné, že pohyb miliardových hodnôt štátneho majetku nebol pod dostatočnou kontrolou Najvyššieho kontrolného úradu a ani pod účinnou parlamentnou kontrolou, v ktorej by mala zodpovedajúce zastúpenie aj opozícia. Dôveryhodnosť privatizácie bola narušená aj spôsobom výberu nových vlastníkov, pretože tento výber sa neriadil jasnými a všeobecne platnými kritériami. Pripúšťalo sa presadzovanie individuálnych alebo úzko skupinových a straníckych záujmov pri výbere privatizérov, často bez ohľadu na to, či majú úmysel a predpoklady získať majetok zveľaďovať. Na minimum sa obmedzilo využitie súťaživých foriem predaja majetku, hoci Programové vyhlásenie vlády sa k takému spôsobu privatizácie prihlásilo.

Postupné vylučovanie súťaživosti a rovnosti šancí všetkých záujemcov v privatizácii zakladá deformáciu konkurenčného prostredia v celej ekonomike. Okrem toho vytvára aj neodôvodnenú a neoprávnenú majetkovú nerovnosť a hlboký pocit nespravodlivosti rozdelenia spoločne nadobudnutého majetku. Dôveru našich občanov v privatizačný proces znížilo aj zrušenie kupónovej privatizácie a jej nahradenie dlhopismi FNM. K tejto náhrade došlo napriek tomu, že vláda vo svojom Programovom vyhlásení deklarovala zámer realizovať kupónovú privatizáciu, čo mnohokrát potvrdila vyhláseniami zodpovedných členov vlády, ako aj napriek veľkému záujmu obyvateľstva zúčastniť sa na

tejto forme privatizácie. Doterajší vývoj ukazuje, že dlhopisové odškodnenie bolo odštartované bez dostatočnej programovej a technickej prípravy. Výsledkom je nielen zvýšenie právnej neistoty v podnikateľskej sfére, ale aj nesplnené očakávania majiteľov dlhopisov. Privatizácia prebiehajúca v netransparentnej podobe, navyše dokorán otvorila vráta deformáciám práva i morálky v oblasti hospodárskych vzťahov, čo už takmer denne oprávnene pranierujú publicisti. Súčasťou fungovania dnešného ekonomického systému sa teda stáva nemorálnosť, čo sa môže čoskoro ukázať - popri prudkom narastaní extrémnych vlastníckych rozdielov, ohrozujúcich sociálny mier v krajine - ako najväčší spoločenský problém Slovenska.

Nazdávam sa, že v záujme obmedzenia rizikových faktorov nášho budúceho vývoja bolo potrebné, aby sa také ďalekosiahle zmeny, ako je privatizácia, riešili na základe spoločenského konsenzu. Legislatívnou platformou pre jeho vytváranie malo byť prijatie ústavného zákona usmerňujúceho privatizačný proces, čo by poskytovalo istú záruku stability uskutočnených zmien.

Napokon pozorujeme pokusy zvrátiť nastúpený ponovembrový trend smerujúci k oddeleniu štátnej moci od podnikateľskej sféry. Pôvodná strategická línia ekonomickej transformácie mala rozložiť dirigistické väzby pochádzajúce z centrálne plánovanej ekonomiky a mala zabezpečiť, aby sa podnikateľské subjekty vymanili z priamej závislosti od štátnej moci. Od konca roku 1994 sa však v našej ekonomickej praxi odohrávajú javy odporujúce tejto strategickej línii. Stranícky podmienené výmeny manažmentov, správnych a dozorných rád v dôležitých podnikoch a bankách s majetkovou účasťou štátu vnášajú do ekonomiky veľkú mieru nestability a politickej závislosti. Osoby nominované do funkcií týmto spôsobom sú nástrojom presadzovania straníckych a úzkych skupinových záujmov. Právo štátu starať sa o majetok v jeho vlastníctve sa takto znehodnocuje a degraduje sa na nástroj politických machinácií. Namiesto seriózneho hodnotenia výsledkov práce riadiacich kádrov v mnohých podnikoch a finančných inštitúciách nastupuje hodnotenie podľa straníckej príslušnosti, či náklonnosti. To určite nie je cesta k pokroku, všeobecnému dobru a k prosperite a znamená nebezpečie pre súčasný a budúci vývoj Slovenska. Zo svojich pracovných kontaktov a návštev viem, že aj cez regionálne a miestne stranícke štruktúry silnie stranícko-politická závislosť ekonomického diania na miestnej úrovni.

Som presvedčený, že túto tendenciu, ktorá má dvojaký dopad, budeme musieť zastaviť. Inak bude ďalej blokovať vytváranie potrebného konkurenčného prostredia. Prepájanie štátnych, straníckych a ekonomických štruktúr umožňuje zneužívať štátnu moc podnikateľskými lobbistickými skupinami na presadenie vlastných parciálnych záujmov, samozrejme na úkor iných skupín podnikateľov a na úkor celej spoločnosti. Svedčia o tom udalosti, ktoré sa odohrávali v roku 1995 na našom kapitálovom trhu, v súvislosti s postupom Ministerstva financií SR pri odobratí licencie Prvej slovenskej investičnej spoločnosti, resp. Bratislavskej opčnej burze. Len nedávno sa v štátnych orgánoch i vo verejnosti posudzoval postup pri predaji obilia. Niektoré fakty naznačujú, že aj v tomto prípade konanie zodpovedných štátnych činiteľov mohlo byť ovplyvnené záujmami úzkych podnikateľských skupín. Takýto postup je odsúdeniahodný nielen preto, že ide o strategickú zložku zabezpečenia výživy obyvateľstva. Špekulatívne obchody s obilím poškodzujú záujmy aj prvovýrobcov. Vieme, aké ťažké sú dopady transformácie v poľnohospodárstve, a preto by sme nemali dopustiť, aby na úkor pestovateľov a výrobcov poľnohospodárskych produktov plynuli zisky do rúk priekupníkov a špekulantov.

V súvislosti s priebehom ekonomickej transformácie sa prezentuje názor o existencii špecifickej slovenskej cesty rozvoja. Myslím si, že nie je nič zavrhnúť na tom, ak si vyberieme cestu a postupy transformácie tak, aby čo najviac zodpovedali konkrétnym podmienkam našej ekonomiky. Voľba transformačných krokov a rozvojových zámerov by však mala byť aj na Slovensku v súlade so základnými cieľmi a princípmi moderných hospodárskych systémov. Znamená to, že v transformačnom procese i v celkovom hospodárskom rozvoji sa nemôžu realizovať opatrenia, ktoré pôsobia proti duchu a princípom trhového hospodárstva, rozširujú ingerenciu štátu, zvyšujú náklady transformácie a jej nepriaznivé dopady na sociálnu situáciu obyvateľstva. Slovenská cesta rozvoja by nemala niesť riziko spomalenia reštrukturalizácie a modernizácie nášho hospodárstva, pretože by nás znevýhodnila oproti susedným transformujúcim sa ekonomikám v dosahovaní konkurenčnej schopnosti. Časový faktor je životne dôležitý pre prekonanie technického zaostávania mnohých našich výrob. Je oprávnená obava, že práve tie čiastkové transformačné kroky a opatrenia hospodárskej politiky, ktoré sa vydávajú za špecifiká slovenskej cesty, nezodpovedajú vyššie uvedeným kritériám zdravej trhovej ekonomiky a sociálnej únosnosti transformačného procesu. Myslím si, že osobitosti slovenskej cesty sa spájajú najmä so spôsobom privatizácie, ktorý podľa môjho názoru, vytvára aj najväčšie riziká pre náš budúci sociálny a ekonomický rozvoj.

Oslabovanie demokratických princípov právneho poriadku

Vážené dámy, vážení páni, rozbiehavosť krokov vládnej koalície sa vari najmarkantnejšie začala prejavovať v legislatívnej oblasti. Už vo vlaňajšej správe som ocenil rozsah prác vykonaný pri príprave a schvaľovaní zákonov. Ale v súvislosti s častým prijímaním noviel, niekedy aj krátko po sebe, som vyjadril presvedčenie, že v tomto štádiu transformácie spoločnosti už nie počet, ale kvalita nových zákonov je rozhodujúca. Dnes musím otvorene konštatovať, že za posledné dva roky boli čoraz častejšie takmer vo všetkých oblastiach života prijímané zákony, o ktorých som mal - a ako sa ukázalo oprávnené - pochybnosti, či sú v súlade s našou ústavou a či zodpovedajú zámeru Programového vyhlásenia vlády SR. V ňom sa tvrdí, že "pri rozvíjaní právneho štátu bude vláda pokračovať v dobudovávaní nášho právneho poriadku na princípoch demokracie a humanizmu". Viaceré zo zákonov som musel vrátiť Národnej rade SR na opätovné prerokovanie, alebo predložiť na rozhodnutie Ústavnému súdu SR. Ten od roku 1995 vyslovil v jedenástich prípadoch nález, že predložené zákony alebo ich časti nie sú v súlade s Ústavou SR, a ďalšie podania ešte čakajú na jeho rozhodnutie. V porovnaní s množstvom zákonov, ktoré boli za toto obdobie prijaté, možno diskutovať, či je to málo alebo veľa. Ale práve obsah zákonov a ustanovení, pri ktorých ústavný súd konštatoval ich nesúlady s ústavou, varuje, že sa pretŕha kontinuita cesty nastúpenej v novembri 1989 z hľadiska demokratického ducha zákonov a že sa neuberáme smerom rozširovania právnych inštitútov, vlastných demokratickým právnym systémom.

Ako výrečný príklad uvediem opakované pokusy, ktorými bola porušená rovnosť všetkých druhov vlastníctva. Tento princíp zakotvený v Ústave SR (čl. 20) bol porušený prijatím zákona č. 190/1995 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o podmienkach prevodu majetku štátu na iné osoby, zákona č. 147/1995 Z.z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon o majetku obcí, zákona č. 180/1995 Z.z. o niektorých opatreniach na usporiadanie vlastníctva k pozemkom, ako aj prijatím zákona č. 192/1995 Z.z. o zabezpečení záujmov štátu pri privatizácii strategicky dôležitých štátnych podnikov a akciových spoločností.

Postupne dochádza k zvýhodňovaniu štátneho vlastníctva a nedostatočnému rešpektovaniu základného práva občanov vlastníť majetok a práva na jeho ochranu. Viaceré novelizácie zákonov boli účelové a narušali konzistentnosť právneho poriadku, oslabili právnu istotu v štáte. V súhrne zrejme ide o v tichosti obnovovanú doktrínu dominantného postavenia štátu na úkor suverenity občana, samosprávnych orgánov a neštátnych zoskupení.

Nemenej výrečným príkladom sú aj také zmeny zákonov, ktoré menia kompetencie jednotlivých zložiek moci v štáte, vyplývajúce z Ústavy Slovenskej republiky a narušujú ich vzájomné protiváhy a brzdy. Na jednej strane sa vláde odobrali kompetencie v oblasti privatizácie, ktoré jej z Ústavy výlučne patria (nález Ústavného súdu vo veci presunu kompetencií z vlády na Fond národného majetku), na druhej strane sa posilnili jej kompetencie tam, kde ich Ústava zveruje iným orgánom štátu (nález Ústavného súdu vo veci vymenúvania náčelníka Generálneho štábu). Tieto konštatovania nie sú len mojim subjektívnym názorom, ale vyplynuli z nálezov Ústavného súdu, nezávislého orgánu ústavnosti v Slovenskej republike. Takéto legislatívne kroky, podobne ako nerešpektovanie rozhodnutí prezidenta republiky o udelení milosti generálnym prokurátorom, vrhajú tieň na úroveň právneho vedomia predstaviteľov štátnych orgánov, ale aj na účinnosť právnej ochrany zaručenej Ústavou.

Prejavy štátneho dirigizmu, presadzovania skupinových záujmov v ekonomike prostredníctvom štátnej administratívy, ako aj postupy štátnych orgánov, ktoré nie sú v súlade s demokratickými princípmi, sú o to nebezpečnejšie, že zasahujú aj do tvorby právnych noriem a deformujú náš právny systém.

Nápor na samosprávny princíp pri reforme verejnej správy

Rok 1996 vojde do dejín Slovenskej republiky ako rok masívnej reorganizácie štátnej správy do nového územno-správneho členenia štátu. Je to uplatnenie nášho suverénneho práva a na prvý pohľad by sa zdalo, že nás nemusí zaujímať zahraničná dimenzia týchto krokov. A predsa to tak nie je, lebo, po prvé, Slovensko ako krajina, ktorá má záujem integrovať sa do vyspelej Európy, samo si musí vytvárať predpoklady efektívneho napojenia sa na významné európske urbanizačné osi a inovačné prúdy. Aby som bol správne pochopený, uvediem vo verejnosti menej známy poznatok špecialistov: naše vnútorné územnosprávne usporiadanie malo vyjsť v ústrety okrem iného aj tomu, aby sme sa napojili na geografický pás prirodzene vytváraný od stredného Anglicka, cez Holandsko, severozápadné Francúzsko, nemecké Porýnie s prechodom do údolia Dunaja s viedenskou odnožou, ktorý sa ďalej tiahne na severné Taliansko, južné Francúzsko a severné Španielsko. Vstupnou bránou na rozšírenie tohto urbanizačného priestoru a na prenos intelektuálneho progresu s dopadom na celé územie Slovenska je podľa odborníkov Bratislava s jej ľudským, priemyselným a vedeckým potenciálom. Verejne boli prezentované štúdie, že Bratislava spĺňa podmienky na utvorenie takzvanej "technopolis" s technológiami 21-ho storočia. Tak ako spomínaný proinovačný koridor Európy, rovnako aj pozícia Bratislavy sa vyvinula prirodzeným spôsobom. Jej excentrická poloha na území Slovenska je vlastne našou výhodou. Nové územnosprávne členenie však ignoruje prirodzenú sociálno-priestorovú diferenciáciu Slovenska a postavenie Bratislavy dokonca oslabilo, ako som na to poukázal aj pri vrátení zákona o územnom a správnom usporiadaní Slovenskej republiky na opätovné prerokovanie v parlamente.

Po druhé, pri reorganizácii verejnej správy sa musí zahraničná dimenzia vziať do úvahy aj z hľadiska rozvoja samosprávnych princípov v živote lokálnych a regionálnych

spoločenstiev. Vláda vo svojom Programovom vyhlásení doslova uviedla: "V súlade s Európskou chartou miestnej samosprávy nadviážeme na doterajšie pozitívne prvky fungovania samosprávy miest a obcí. Budeme presadzovať ďalšie posilňovanie jej kompetencií súčasne s postupným zlepšovaním jej finančných podmienok". Spomínaný zákon a realizácia reformy verejnej správy, zúženej, ako vieme, len na zmenu štátnej správy, nepriniesli takmer nič z tohto predsavzatia. Naopak, pretože neboli jasne stanovené kritériá uplatnenia sa pracovníkov v novoutváraných miestnych orgánoch štátnej správy, vyvolalo to medzi nimi a ich rodinami veľkú existenčnú neistotu. Slovenský odborový zväz verejnej správy navyše poukázal na právny a organizačný chaos, vyplývajúci z unáhleného a politicky nepripraveného zavádzania reformy. Viacerým nedostatkom sa mohlo predísť, keby vládna koalícia neodmietla požiadavku Združenia miest a obcí Slovenska, aby rozhodnutie o územnosprávnom členení SR bolo prijaté formou ústavného zákona, aby bolo výsledkom širšej politickej dohody.

Podľa pôvodných zámerov obsahom reformy malo byť prenesenie kompetencií zo štátnych orgánov na samosprávne orgány miest, obcí a regiónov, ale aj zmena ich financovania prostredníctvom daňového systému tak, aby priamo získavali svoje finančné zdroje a neboli úplne závislé od štátneho rozpočtu. Vtedy by sme mohli hovoriť o rozširovaní demokracie vo verejnej správe a posilňovaní územnej samosprávy, ktorá je zakotvená aj v Ústave SR. Vládna koalícia sa tomuto vyhla, prenos kompetencií zostáva vo sfére sľubov a o zmene financovania už nehovorí nič. Pokiaľ však kľúčové atribúty verejnej správy ostali bez zmien, uskutočňovaný proces môžeme označiť, len ako dekoncentráciu.

Decentralizácia v pravom význame slova sa realizuje len tam a vtedy, kde vznikajú prirodzené samosprávne útvary s volenými orgánmi, dostatočne kompetenčne vybavené a pri rozhodovaní relatívne nezávislé od byrokratickej moci úradníkov. Ústredná moc by si teda decentralizáciou mala uvoľniť ruky na riešenie primárnych úloh štátu a spoločnosti, mala by sa prirodzene rozčleniť tak, aby sa každý občan podľa svojej vôle mohol zúčastniť na vládnutí v nižších zložkách riadenia. Historicky je preukázané, že čím viac sa priblížime k prirodzenému sociálne-priestorovému členeniu územia, tým viac ustúpia do úzadia prípadné disharmonické prvky, ako ich prináša voluntaristické parcelovanie štátu. Žiaľ, prebiehajúca reforma tieto skúsenosti neobsiahla: fakticky nemení závislosť lokálnych spoločností od štátnych úradov, ale ju umožňuje ešte detailnejšie presadiť hustejšou sieťou okresných a krajských orgánov štátnej správy.

Sociológovia v tejto súvislosti postrehli, že reforma v takejto podobe vyvolala nové očakávania. Napríklad mestá získaním štatútu okresného sídla očakávajú väčší podiel financií a možnosť prekonať svoje periférne postavenie. Ostatné sídla v nových okresoch nie sú motivované priblížením štátnej správy k občanovi, ako sa to deklaruje, ale skôr kalkulom zvýšenej blízkosti k očakávaným finančným prostriedkom a pod. Teda sa rozmýšľa a koná po starom: znova sa treba uchádzať o priazeň štátnej byrokracie, zachovávaný systém dotácií zo štátneho rozpočtu nemotivuje obce a mestá na rozvoj miestnych iniciatív a podporu podnikania, z ktorého by im plynuli potrebné finančné zdroje. A tak vlastne súčasná reforma štátnej správy pomohla zrodu nového klientelského režimu, založeného na politických sympatiách a upevňovaní dominantného postavenia štátu voči mestám, obciam a regiónom. Uskutočňovaná reforma neprehľbuje možnosti rozvoja princípu subsidiarity, ani nezväčšuje možnosti účasti občanov na správe svojich miest a obcí. Práve tento racionálny princíp bol v nedávnom totalitnom štáte popretý a práve rigidný centralizmus bol jedným zo smrteľných jedov, čo pripravil pád celého

systému. Zdá sa, že konáme tak, akoby sme sa nechceli poučiť: problémy rozvoja územnej samosprávy súčasná reforma odvádza na vedľajšiu koľaj a samosprávnym orgánom v nových pomeroch hrozí, že sa dostanú do vleku orgánov štátnej správy.

Urýchlené presadenie nového územnosprávneho členenia sledovalo skôr stranícko-politické ciele. Ako vieme z analýz, vzrástol počet práve tých okresov, kde má víťaz posledných volieb opäť šancu na úspech. To by v prípade nového volebného zákona s prvkami väčšinového systému malo pomôcť zabezpečiť výrazné víťazstvo terajšieho vládneho zoskupenia. Takže vývoj posledných dvoch rokov nám prináša nielen obmedzovanie ekonomickej súťaživosti, ale nám hrozí aj obmedzením slobodnej a rovnej súťaže politických síl, a to napriek ústavným garanciam.

Riešenia prijaté pod hlavičkou nového územnosprávneho členenia, pokiaľ nie sú podložené dosiahnutým konsenzom v spoločnosti, nemajú šance na dlhé pretrvanie. Ak nepreukážu svoju životaschopnosť - a to je pri násilnom presadení málo pravdepodobné - vnútropolitický vývoj ich diskvalifikuje a vyžiada si ich zmenu, takže spoločnosť si dnešné riešenia pripočíta k zbytočným stratám. Trvalejšiu hodnotu by zo strany vlády SR predstavovalo podpísanie Európskej charty miestnej samosprávy, na ktoré naša verejnosť, početní primátori miest a starostovia obcí, poslanci miestnych zastupiteľstiev a najmä ZMOS a Únia miest Slovenska oprávnené čakajú a vláda sa na ňu odvoláva.

Skúšaná odolnosť organizmu slovenskej kultúry

Vážené pani poslankyne a páni poslanci, chcel by som upriamiť vašu pozornosť ešte na jednu veľmi citlivú oblasť, kde sa prejavuje nielen rozbiehavosť zámerov vládnej koalície s jej praktickými efektmi, ale kde sa vytvárajú psychologické základy nášho štátneho života a kultivuje jeho nosná idea. Je to oblasť kultúry, dnes poznačená polarizáciou, zásahmi exekutívy do jej organizmu a prejavmi nespokojnosti umelcov a širokej kultúrnej verejnosti.

V kontexte hlbokkej historickej zmeny, akou naša spoločnosť prechádza, mení sa aj slovenská kultúra z prevažne monolitnej kultúry na kultúru mnohohodnotovú, v ktorej súperia rôzne hodnotové hierarchie a žiadna nemá vopred stanovené svoje postavenie. Sám sa prikláňam k tým znalcom problematiky, ktorí pre našu kultúru sformulovali dve priority. V ideologickom monolite garantovanom totalitným zriadením súžitie rôznych kultúrnych a umeleckých orientácií nevystupovalo, pretože ani nemohlo vystupovať navonok ako problém. Keď sa dnes naša kultúra otvára svetu, treba za prvú prioritu považovať, aby sa jednotlivé kultúrne združenia a orientácie naučili žiť vedľa seba, čo konkrétne znamená, že sa v slovenskej spoločnosti bude presadzovať pluralitné kultúrne videnie a cítenie. Nemusím asi rozvádzať, že okrem akceptovania iných kultúr ide aj o problém hlbšie ich pochopiť, viesť s nimi sústavný dialóg. Druhú prioritu odborníci vytyčujú v súvislosti so vznikom samostatnej Slovenskej republiky a s jej ambíciou integrovať sa do európskych štruktúr. Ide o cieľavedomé uchovávanie kultúrnej identity národa a pestovanie jeho odolnosti voči braku a gýču produkovanému pseoudomeleckým veľkopriemyslom.

Upevňovanie kultúrnej identity spolu s rozvíjaním kultúrnej mnohorakosti vnímam ako hlavné ciele kultúrnej politiky, a to z viacerých dôvodov. Len spojenie týchto cieľov zabezpečí, aby občania boli lojálni voči svojmu národnému spoločenstvu a štátu a súčasne rešpektovali aj iné videnie sveta. Nesmieme totiž zabúdať ani na to, že kultúru v našom štáte nevytvárajú len príslušníci väčšinového národa, ale aj príslušníci

národnostných menšín. Kombinácia oboch procesov umožní, aby občania spoluvytvárali kultúru svojho štátu a svojho spoločenstva a pritom videli a chápali jej miesto v európskom kontexte.

Z mnohých detailných poznatkov môžem zovšeobecniť, že obyvateľstvo nie je systematicky pripravované na rastúcu rôznorodosť kultúry. Ľudia si nevedia rady s prílivom nových kultúrnych hodnôt, ale aj pseudohodnôt. Vrstvy s nižším vzdelaním pasívne konzumujú všetko, čo sa im ponúka, alebo naopak, bránia sa podnetným novotám. Exekutíva tento vážny problém nerieši, nevyvíja sa systematický výchovný vplyv na obyvateľstvo v zmysle chápania nových kultúrnych podnetov, chýba cielená osveta organizovaná štátom a mimovládnyimi organizáciami. Ministerstvo kultúry sa namiesto toho pustilo do nastoľovania úzko organizačných, personálnych a ekonomických otázok v rezorte a do sporov s kultúrnymi komunitami. Verejnoprávna televízia sa len v minimálnej miere zaoberá pestovaním kultúrneho a estetického cítenia obyvateľstva, sama sklzáva do povrchnosti a komerčnosti. Od komerčných televíznych staníc plnenie tejto úlohy nemožno očakávať. Oveľa väčší cit pre rozvoj kultúrneho cítenia obyvateľstva a prezentovanie kvalitnej kultúrnej tvorby prejavili niektoré rozhlasové stanice.

Na školách sú nedostatky vo vzájomnom poznávaní väčšinovej a menšinových kultúr, a to bez ohľadu na to, či sú slovenské alebo menšinové. Výnimkou sú len dvojazyčné školy. Predmet občianska výchova sa nevyužíva na osvojovanie si kultúrnej plurality a multikultúrnosti, hoci si to žiada príprava zodpovedného a sebavedomého občana. Ani vydavateľstvá, až na ojedinelé výnimky, nepomáhajú rozvíjať kultúrnu osvetu obyvateľstva v uvedenom duchu.

Medzi našim obyvateľstvom, na rozdiel napríklad od susedného Poľska, prevláda euroskeptický pohľad na vzájomné prieniky slovenskej a inej európskej kultúry po prípadnej integrácii do európskych štruktúr. V časti inteligencie vládne obava z amerikanizácie, germanizácie či dokonca maďarizácie našej kultúry. Naše masmédiá však vo všeobecnosti nevenujú takmer žiadnu pozornosť vysvetľovaniu princípov a mechanizmov európskej integrácie. Výsledkom je veľká nevedomosť nášho obyvateľstva o postavení Slovenska po prípadnej integrácii, takže radový občan nemá dostatočnú predstavu, čo to môže pre našu kultúru znamenať.

Konštatoval som, že naša kultúrna obec je v súčasnosti polarizovaná a prebiehajúci zápas predstavuje nevyhnutný kvas, ale aj riziká, ktoré môžu škodiť záujmom štátu. Riziká vidím ani nie tak v tom, kto a prečo stojí proti sebe, ako skôr v nesprávnom pochopení úlohy exekutívy v tomto zápase. Rozpornosti v kultúre sú odrazom skutočnosti a nie je ich treba reglementovať. Exekutíva zastúpená Ministerstvom kultúry SR nielenže sa nepokúsila nájsť prijateľné východisko pre protikladné strany, stabilizovať kultúrny život v novom štáte, ale vstúpila do neho ako hodnotový arbiter, ba niekedy ako iniciátor sporu. Táto úloha pripadá umeleckej kritike a koniec-koncov dejinám. V slovenskom umení, ak má byť zdravé, má mať a musí mať prirodzené, dôstojné miesto rovnako folklór a jeho výskum ako experimentálny balet či avantgardné výtvarné postupy, poznávanie slovenskej literárnej klasiky a jej sprostredkovanie novým pokoleniam prostredníctvom nových vydání práve tak ako vytváranie dôstojného priestoru pre súčasnú literatúru, najmä mladú. Umenie je okrem iného sebvýjadrením každého tvorcu, každého pokolenia a aj národno-osvetová zložka musí byť viacmenej spontánnou súčasťou kultúrneho a umeleckého života, nie akýmsi príložníkom, podľa ktorého sa má orientovať vznikajúca umelecká tvorba. Upozorňujem na to nielen preto, že chcem vystaviť súčasnú vládu kritike za pôsobenie v oblasti kultúry, ale najmä preto, aby som vystríhal akúkoľvek

vládu pred vidinou možností administratívne vstupovať do živého, pulzujúceho organizmu kultúry bez ohľadu na rytmus tohto pulzu, bez ohľadu na živiny v krvnom obeh, ktoré nie sú a ani nemôžu byť jednofarebné.

Nepopieram, že je vecou určitej prestíže vlády udržať si schopnosť presadiť vlastné koncepcie do praxe, a to tak v oblasti kultúry, ako aj v oblasti školstva. No rovnako prirodzené sú aj obranné pozície kultúrnych a školských zariadení, ak z presadzovaných koncepcií vyplýva pre ne obmedzovanie alebo dokonca strata kompetencií. Nepovažujem za správne, ak sa v takomto spore udiera politickými zbraňami, lebo tým trpí nielen vec sama, ale brzdi sa tak predovšetkým možnosť úspešne stabilizovať spoločnosť, ako aj samotné kultúrne inštitúcie. Treba aby sa vecne a racionálne posudzovali argumenty výkonnej moci, ale rovnako aj obavy a argumenty jednotlivých dotknutých subjektov. Štátny orgán nie je totiž len donucovací, represívny nástroj, ale v demokratickom štáte predovšetkým partner občanov alebo skôr ich služobník, ktorý by mal byť schopný získavať podporu pre svoje racionálne riešenia, schopný vyžarovať atmosféru dôvery a mobilizovať tvorivý potenciál. Bez tohto potenciálu exekutíva zostane osamotená, paralyzovaná a nefunkčná.

Zápas o demokraciu a právny štát pokračuje

Vážené pani poslankyne a páni poslanci, dvojznačné kroky vládnej koalície v jednotlivých oblastiach nášho štátneho a spoločenského života a tiché odstupovanie od kurzu demokratizačných premien spoločnosti spôsobujú rast napätia na vnútropolitickej scéne a jej nestabilitu.

Vládna koalícia má pre všetky prejavy znepokojenia vlastné vysvetlenie, keď tvrdí, že dnešná opozícia sa nevie zmieriť s porážkou vo voľbách. Súdný človek to musí považovať za účelovú interpretáciu, lebo v demokracii sú voľby slobodné a periodické, a preto nikto v nich nič natrvalo ani nezískava, ani nestráca. Pokračujúca zmena kurzu vo vývoji krajiny, uskutočňovaná dokonca v rozpore s jej Ústavou a Programovým vyhlásením vlády, môže však v konečnom dôsledku zapríčiniť premárnenie historickej šance Slovenska, aby sme ho civilizačne pozdvihli na úroveň dosiahnutú vo vyspelých demokratických krajinách. A to je vážnejší dôvod na prejavy politickej nespokojnosti ako jedny nevyhraté voľby. Sám v tom vidím jednu z hlavných príčin politickej polarizácie spoločnosti, s ktorou si doteraz nevieme dať rady. Zápas o charakter našej demokracie, o obhájenie jej nespochybniteľných princípov a jej hodnotového obsahu považujem za hlavnú črtu súčasného politického života na Slovensku.

S prihliadnutím na vykonané analýzy a na poznatky, ktorými disponuje veda o prechodoch rozmanitých spoločností súčasného sveta k demokracii, môžem konštatovať, že na Slovensku sú zakotvené základy demokratického usporiadania, aj keď je to demokracia nekonsolidovaná a najnovšie ohrozovaná dôsledkami politického vývinu, ktorý vládna koalícia sama vyvolala a ktorý sa prejavuje v podobe rastúceho stranického klientelizmu a lobbizmu. Ťažko prehliadnuť, že chýba politická vôľa vládnej koalície ďalej prehlbovať demokraciu vo verejnom živote, ba čo viac, niektoré jej piliere, vybudované po páde komunistického režimu boli za posledné dva roky citeľne oslabené.

Pri hodnotení súčasného stavu demokracie u nás vychádzam z faktu, že sa zachováva pluralitný politický systém, ako aj zákonom vymedzená možnosť politických strán zúčastniť sa na regulárnych voľbách. Všetky voľby konané po roku 1989 splňali

kritériá uznané v demokratickom svete. Boli slobodné a zvolení predstavitelia ľudu zaujali miesta získané procedúrou reprezentácie.

Posledné kritérium však narušil pokus víťaza volieb v roku 1994 eliminovať z parlamentu poslancov Demokratickej únie. Na tento politický cieľ sa zneužila pôda Národnej rady, keď parlamentná väčšina vytvorila komisiu na preskúmanie právoplatnosti ich zvolenia, ktorej existenciu Ústavný súd Slovenskej republiky neuznal za legitímnu. Zneužitá bola aj polícia, ktorá musela prešetrovať všetky petičné hárky tejto politickej strany, vynaložiac na to nemálo verejných finančných prostriedkov. Vážnym a znepokojujúcim vedľajším efektom tejto policajnej akcie bolo zastrašenie občanov. Ak by politické subjekty mali do svojej súťaže zaťahovať štátne orgány, pošliapal by sa jej slobodný charakter, ako ho výslovne garantuje naša ústava, a ohrozil by sa demokratický poriadok u nás.

Ďalšou veľmi aktuálnou a veľmi vážnou, doslova hrozivou kauzou sa stalo rozhodnutie vládnej väčšiny zbaviť Františka Gauliedera mandátu poslanca NR SR napriek jeho opakovanému vyhláseniu, že sa mandátu nevzdáva. Celý prípad poslanca Gauliedera je výrečným príkladom rozmáhajúceho sa politického násillia, porušujúceho všetky písané aj nepísané pravidlá demokratického politického života. Strany vládnej koalície v snahe nepripustiť nijaké ústupky vo veciach, za ktoré sú kritizované, rozvíjajú riskantnú špirálu politických krokov, ktorými sa dostávajú do sporu s demokratickou ústavnosťou. Môžu tým vyvolať krízu ústavného zriadenia, ktorej dôsledky je ťažko predvídať. Musím to otvorene a priamo povedať skôr, ako sa rozbehnú nekontrolovateľné procesy rozkladu právneho a spoločenského poriadku v našom mladom štáte. Zodpovednosť za takýto hrozivý vnútropolitický vývoj s nenapraviteľnými dôsledkami aj pre medzinárodné postavenie Slovenska padne nevyhnutne na nositeľov politickej moci v štáte.

Za nemenej vážne ohrozenie základných atribútov demokracie možno považovať aj neústupčivú pozíciu zastávanú koalíčnou väčšinou v spore o kontrolu výkonu vládnej moci. Vyraďenie opozície z kontrolných a riadiacich orgánov v Národnej rade SR i v ostatných zložkách štátnej moci znamená porušovanie práv a legitimacy oficiálnej parlamentnej opozície, ako sa táto v štandardnej demokracii zvykne označovať. O nej v demokratických krajinách platí - povedané slovami politológa svetového mena - že je "rovnako rozhodujúcim orgánom zvrchovanosti ľudu ako vláda. Potláčať opozíciu znamená potláčať zvrchovanosť ľudu".

Ďalším kritériom demokracie je zachovanie slobody prejavu a možnosť alternatívnych zdrojov informácií. V politickom zápase o masmédiá boli porušené všeobecne uznávané demokratické pravidlá. Konkrétne to bola najprv výmena riaditeľa verejnoprávneho rozhlasu a krátko nato aj tlačovej agentúry a verejnoprávnej televízie. Výmeny sa uskutočnili bez konzultácií, bez konkurzov, bez protikandidátov, ktorí by prejavili spôsobilosť vykonávať tieto náročné funkcie. Neboli to teda personálno-odborné, ale stranícko-kádrové zmeny, ktorých cieľom bolo zabezpečiť rozhodujúci vplyv koalíčnej garnitúry v najvýznamnejších elektronických masmédiách. Rada Slovenskej televízie i Rada Slovenského rozhlasu sú jednofarebné. Takáto situácia už existuje tretí rok, a to napriek výhradám medzinárodných inštitúcií a napriek niekoľkonásobným slovným ubezpečeniam koalíčných politikov o ochote zmeniť súčasný stav. V spravodajských reláciách STV sa dokonca vysielajú aj cielené dezinformácie, preukázateľne vyrobené na nepripustnú manipuláciu s verejnou mienkou. Obete týchto dezinformácií už STV niekoľkokrát a úspešne žalovali. Aj to podstatne oslabuje dôveru verejnosti v toto

masmédiu. Stále sa obchádza zásada, že všetky masmédiá by mali odrážať širokú škálu politických názorov. Občania sú dezinformovaní a nie sú schopní slobodne sa orientovať v názorovej ponuke, čím sa porušuje rovnosť súťaže o verejnú mienku. Zodpovední činitelia stále častejšie odmietajú poskytovať novinárom informácie. Tým sa jednoznačne porušuje ústavou garantované právo občanov na informácie. Náprava v týchto veciach začína len veľmi váhavo a pomaly.

Prejavilo sa tiež pôsobenie pák tzv. ekonomickej cenzúry, najmä voči súkromným televíznym a rozhlasovým staniciam, ktoré sú, celkom pochopiteľne, závislé od reklám a sponzoringu. Ak im koalíčné kruhy a najnovšie i kapitálové skupiny blízke vláde uzavru finančné toky, ohrozená je sloboda tvorcov a ich produkcia sa môže stať politicky opatrnickou a služobnícky konformnou. Prostredníctvom ekonomických pák boli sčasti postihnuté aj niektoré naše denníky a časopisy, keď podnikatelia dostali rôznym spôsobom pokyny, kde majú umiestňovať svoje reklamy a kde nie. Vládna moc pomocou fondu Pro Slovakia veľmi neobvyklou formou prispieva na národnostnú tlač. Dotácie idú len do tých periodík, ktoré má ona pod kontrolou.

Napriek všetkým mojim výhradám musím však konštatovať, že predovšetkým vďaka osobnej statočnosti publicistov, niektorých vydavateľov a prevádzkovateľov rozhlasového a televízneho vysielania sa na Slovensku darí zachovať slobodu prejavu. Funguje duálne vysielanie rozhlasu a televízie, vychádzajú noviny a časopisy, prostredníctvom ktorých obyvateľstvo vyjadruje pluralitné názory, vrátane kritiky všetkých zložiek štátnej moci. No v porovnaní s uplynulými rokmi sa nedá nevidieť, ako sa zužuje priestor na slobodné šírenie informácií a možnosti na ich získavanie z alternatívnych zdrojov.

Veľmi významné kritérium dosiahnutého stavu demokracie je rešpektovanie práva občanov združovať sa a vyvíjať činnosť na neštátnom princípe. V posledných rokoch došlo u nás k citeľnej revitalizácii občianskej spoločnosti, a to nielen vznikom početných občianskych združení a spolkov, samosprávnych územných orgánov, ale aj obnovením autonómie cirkví, kultúrnych a vedeckých ustanovizní. Popri štátom presadzovaných vertikálnych vzťahoch sa v spoločnosti rozšírilo uplatňovanie partnerských vzťahov uzatváraných na zmluvnom základe. Oproti totalitnému obdobiu sa dnes otvorene a smelšie artikulujú a obraňujú parciálne záujmy vnútorne diferencovanej verejnosti. Občianska spoločnosť vedie so štátom dialóg - aj keď častokrát nerovný - o navrhovaných riešeniach verejného záujmu.

Nositeľov starých predstáv o hegemonii strany a štátu táto spontánna aktivita verejnosti veľmi vyľakala. Nevidia v nich žriedlo rozvoja tvorivosti a sebaorganizácie spoločnosti, ale vnášanie chaosu a dokonca ohrozenie štátu nátlakovými skupinami. Preto sme svedkami pokusov na pôde školstva, najnovšie aj na pôde kultúry, ba dokonca i v oblasti sociálnej pomoci a svojpomoci spútať aktivity občianskej spoločnosti opratami nových zákonných úprav a reštriktívnych predpisov. Takto sa rozhorel veľký spor v prípade zákona o nadáciách. Vrátil som tento zákon parlamentu na opätovné prerokovanie, vychádzajúc okrem iného z toho, že v prijatej podobe odporoval postaveniu nadácií v demokratickej spoločnosti a svojím duchom sa stal brzdou iniciatívnych činností pre všetkých, ktorí v nadáciách bezplatne pracujú a nadácie finančne podporujú. Zákon bol opäť prijatý v rozpore s demokratickými princípmi, ochraňujúcimi slobodné združovanie sa občanov a ich právo hľadať a navrhovať alternatívne riešenia spoločenských problémov.

Okrem toho tento zákon, podobne ako zákon o vysokých školách a viaceré ďalšie, vrhá tieň na náš štát, lebo vyjadruje nedôveru vládnym predstaviteľom k občanom a k iniciatívam verejnosti, je prejavom podozrievavosti voči univerzitám, umeleckým združeniam a podobne. Vyskytli sa aj prípady mocenského ovplyvňovania sponzorov, aby určitým nadáciám a združeniam neposkytovali finančnú podporu. Ako sa dozvedám, arogancia miestnych reprezentantov moci zašla až tak ďaleko, že v rezorte štátnej správy pristúpili k zakazovaniu odborových organizácií, alebo nútili pracovníkov prestúpiť do narychlo zriaďovaných tzv. lojálnych odborov.

Pod heslom dosiahnutia vysokej efektívnosti vládnutia sa terajšia vládna koalícia snaží buď vyradiť z fungovania demokracie živý politický proces, v ktorom sa uskutočňuje kontrola vládnutia, alebo sa pokúša sploštiť demokraciu na jej úzko procedurálny aspekt tým, že vedome obchádza jej hodnotovú substanciu. Je naivné si domýšľať, že najvyšší predstavitelia terajšej vládnej koalície objavili nový, dokonalejší model demokratického spravovania štátu, a že demokratická Európa skôr či neskôr bude tento model akceptovať, že nás bude obdivovať za prínos k rozvoju demokracie. Je to veľká ilúzia. Nie je to demokratický svet, ktorý sa musí od nás učiť, ale zatiaľ my od neho. Naši západoeurópski partneri sa nebudú prispôsobovať nám, ale my si musíme osvojiť elementárne demokratické princípy a pravidlá, ak sa skutočne chceme stať členmi Európskej únie a NATO.

Demokratická Európa nechápe demokraciu čisto formálne, neredukuje ju na periodicky sa opakujúci akt volieb. Dejiny Európy dokonca ukazujú, že takéto zjednodušenie je veľmi nebezpečné. Formálny akt volieb bez dostatočne širokého akceptovania demokratických hodnôt umožnil v Nemecku nástup fašizmu a po vojne aj víťazstvo komunistov vo vtedajšom Československu. Povojnová Európa vidí inak aj úlohu politikov. Nechápe ich ako vodcov, ktorí formulujú neomylné proroctvá, ale ako verejných činiteľov, hľadajúcich konsenzuálne riešenia. A takisto nechápe parlament ako púhy nástroj na sformovanie sa väčšiny. Vidí v ňom korektne diskutujúci zbor zástupcov ľudu kontrolujúci výkonnú moc, a nie iba hlasovaciu mašineriu.

Silnejúca občianska spoločnosť a existencia autonómnej verejnej mienky sú tiež dôležitými zárukami pretrvania demokratických základov štátu. Hoci proces ďalšieho prehlbovania demokracie bol po posledných voľbách prakticky zastavený, v našej spoločnosti je dosť síl, ktoré môžu zabrániť sklznutiu demokracie v našej krajine do akéhosi hybridného politického systému. Problém Slovenska nie je ani v tom, že by sa demokratickej Európe nevedelo otvoriť, veď napríklad takmer všetky významné politické strany - až na výnimku dvoch vládných politických subjektov - majú v zahraničí svojich stabilných partnerov a sú členmi významných medzinárodných politických zoskupení.

Moje poznanie pomerov na komunálnej úrovni ma takisto povzbudilo tým, že ľudia v mestách a obciach sa naučili spolupracovať takmer bez ohľadu na politickú príslušnosť. Je len otázkou času, kým sa ich poznanie a skúsenosť premietnu aj do takzvanej vysokej politiky. Čoraz viac našich občanov začína chápať, že demokracia je potrebná aj pre robotníka, roľníka, lekára či podnikateľa, lebo umožňuje brániť záujmy ich profesijnej skupiny. Len jej rozvíjaním možno zamedziť zneužitiu moci, a pokiaľ ide o ľudské práva a slobody, len demokracia nás robí občiansky rovnými.

Občas dávajú o sebe vedieť vnútropolitické napätia odvíjajúce sa zo spoločného života Slovákov s národnostnými menšinami. Časť zodpovednosti padá na ústredné štátne orgány, najmä v súvislosti s tým, že vláda doteraz nepredložila do parlamentu návrh zákona o jazyku menšín. Na jeho potrebu a význam som dôrazne upozornil pri podpise

zákona o štátnom jazyku. Vznikla tak právna medzera, ktorá vytvára situácie napríklad pri sobášoch, krstoch, školských vysvedčeniach a podobne, keď príslušníci národnostných menšín oprávnene pociťujú, že sa im odopiera ústavné právo používať svoj jazyk v úradnom styku. Na druhej strane, požiadavky vyslovované politikmi maďarskej národnostnej menšiny, ako ich verejnosti predstavil maďarsko-maďarský summit v Budapešti, sa na Slovensku so znepokojením vnímajú ako potenciálne ohrozenie štátnej integrity. Ja ich tiež považujem za podlamovanie vzájomnej dôvery medzi obidvoma krajinami. Svoje nádeje na harmonizáciu vzťahov spájam s udomácnovaním demokratickej politickej kultúry na Slovensku, s obnovením korektného dialógu medzi vládou a legitímnymi predstaviteľmi menšín a naplňaním základnej slovensko-maďarskej zmluvy.

Našu vnútropolitickú realitu dotvárajú, žiaľ, aj iné vážne problémy, ktorých existencia nie je - ako som sa dlhšie domnieval - len epizodická. Týkajú sa fungovania právneho štátu u nás. Za posledného poldruha roka sa verejnosť mohla pri niektorých kauzách presvedčiť, že niekoľkí príslušníci polície a v istých prípadoch aj niektorí prokurátori na čele s generálnym prokurátorom prestali byť strážcami zákona a spravodlivosti a stali sa skôr vykonávateľmi politickej vôle vládnej koalície. Z toho, ako sa tieto kauzy riešili - a ako zdokumentovala jednu z nich aj občianska vyšetrovacia komisia poslanca L. Pittnera - vyplýva, že sa znova vzdiaľujeme od stavu uplatňovaného vo vyspelom svete, ktorý je charakterizovaný vládou zákona. U nás opäť začínajú nad všetkým vládnuť ľudia, sústreďujúci v rukách politickú moc, a nie právo a zákony, ako to má byť v právnom štáte. Nejde len o to, že poškodzujú časť spoločnosti, čo samo osebe je už nemorálne. V dôsledku takéhoto vývinu sa u nás začína ignorovať skutočnosť, že v zákonoch a pravidlách, ktoré riadia život demokratickej spoločnosti, je akumulovaná ľudská múdrosť a skúsenosť mnohých pokolení. Preto sa moderné demokratické spoločnosti držia vlády zákona a vo veciach spravodlivosti sa prestali spoliehať na výnimočné osobnosti a na ich odolnosť voči pokušeniam moci.

V súvislosti so súčasnou vnútornou politikou sa musím kriticky vyjadriť na adresu všetkých politických subjektov, a to tak predstaviteľov koalície, ako aj opozície. Vo verejnosti sa rozšíril dojem, že predstavitelia politických subjektov sa neradi zaoberajú každodennými starosťami ľudí. My politici radi používame veľké slová a rozprávame o Európe a integrácii, o demokracii, národe a štáte bez toho, aby sme ich dávali do zreteľnej a zrozumiteľnej súvislosti s každodennými starosťami našich občanov. Sféra veľkej politiky takto stráca kontakt s každodennosťou obyvateľov našej krajiny a v spoločnosti sa šíria skeptické názory nielen na adresu jednotlivých politikov, ale politiky vôbec.

Našich občanov oprávnene znechucujú aj spôsoby, akými sa u nás vedie politická súťaž. Za posledné dva roky sa prehĺbila nezdravá spoločenská atmosféra a v politickej kultúre došlo skôr k regresu než k vývoju smerom k európskej demokratickej tradícii. Slovenskú politiku dnes formujú ľudia a výbojné skupiny, ktoré neváhajú na svoje politické ciele zneužívať štátne orgány s ich mocenskými prostriedkami a výsostným postavením v spoločnosti. Takáto politika potom zaťažuje náš život stále viac svojimi antidemokratickými deformáciami, ako je porušovanie zákonov, beztrestné páchanie trestných činov, zneužívanie postavenia verejného činiteľa, osočovanie a diskreditovanie oponenta, vytváranie obrazu nepriateľa a vyvolávanie davovej nenávisti k nemu, porušovanie dohovorov a sľubov. Dochádza k nebezpečnému prerastaniu politickej moci s hospodárskou a k formovaniu novej štátostrany. Do spoločnosti sa vnášajú stále nové deliace čiary a staronové formy podriadenosti. Politická činnosť postupne stráca svoj

kreatívny charakter a čoraz viac sa mení na hrubú kalkuláciu čisto mocenských realít, pričom zo svojho zreteľa vynecháva perspektívne záujmy diferencovanej spoločnosti. Vládna politika v dnešnej podobe si vynucuje a oživuje servilnosť, dvojtvárnosť, službičkovanie a nadbiehanie mocným, otvorene uprednostňuje politických spriaznencov. A naopak, rôznym spôsobom potláča a znevýhodňuje tých, ktorí vyjadrujú kritické alebo s mienkou vlády nekonformné názory. Ako sa dozvedám z podaných sťažností, už aj predstavenstvá niektorých akciových spoločností v priemysle nútia svoj manažment pod hrozbou odvolania z funkcie podpisovať prihlášky do vládneho hnutia. S týmto cieľom sa organizuje kampaň na rozšírenie jeho radov, boli stanovené kvóty na jednotlivé prevádzky, ba dokonca sa zneužívajú pracovné porady na neprípustné nátlakové verbovanie podriadených, čo je vlastne vnášaním straníckej politiky na pracoviská. Takéto exemplárne porušovanie ľudských a občianskych práv, už nielen v štátnej správe ale aj v priemyselných podnikoch, vyvoláva atmosféru neistoty a strachu. Možno teda zhrnúť, že namiesto korektnej politickej súťaže prebieha nemilosrdný politický boj, v ktorom sa uplatňujú rôzne formy násilia, dokonca aj hrubé zastrašovanie fyzickou likvidáciou. Potvrdzujú to výhražné listy a telefonáty verejným činiteľom, výbuchy áut a bômb pred rodinnými domami a ďalšie kriminálne činy. K šíreniu strachu a neistoty, a to nielen medzi verejnými činiteľmi, ale aj medzi širokou verejnosťou, prispievajú tiež nevyšetrené a nepotrebané únosy, vraždy, útoky na poslancov, bombové výbuchy, atď. To všetko svedčí o kriminalizácii nášho politického života. Nesmieme sa potom čudovať stále častejšie sa opakujúcim vyhláseniam, že na Slovensku sa nikto nemôže cítiť bezpečne. Všetky tieto hrozivé javy spôsobujú morálny rozklad verejného života, ktorý sme tak ostro kritizovali na novembrových tribúnach v roku 1989. Myslím si, že aj to sú príčiny, vyvolávajúce rozpaky nad naším smerovaním do NATO a Európskej únie.

Suverenita štátu musí ísť ruka v ruke so suverenitou občana

Vážené pani poslankyne a páni poslanci, napokon mi dovoľte, aby som doteraz uvedené poznatky premietol do problematiky vzťahu občana a štátu, ako aj našej štátnej identity. Vyjdem z elementárneho faktu, že aj my na Slovensku sme dedičmi plodov stáročia vedeného zápasu o slobodu pre človeka, a nie pre abstraktnú skupinu. V týchto rokoch si intenzívnejšie uvedomujeme aj vlastný zápas o národnú slobodu a vlastný štát. To, čo sme dosiahli, neznamená však automaticky aj zabezpečenie ľudských a občianskych práv a slobôd, či zachovanie demokracie. "Národ sám osebe - ako sa vyjadril počas návštevy Slovenska pápež Ján Pavol II. - ešte nemá plnohodnotný život, potrebné je jeho začlenenie do širšieho spoločenstva". Národ nie je formovaný len tým, čo ho odlišuje od iných, ale aj tým, čo ho s inými spája. Túžba našich ľudí patriť do spoločenstva krajín, v ktorých kritériom úspešnosti systému nie je len funkčnosť štátnej moci a jej orgánov, ale uplatňovanie práv a slobôd občanov, je prirodzená. Po roku 1989 sa naši ľudia necítia byť len daňovými poplatníkmi, ktorí chodia poslušne k urnám, ale rozvíjajú svoje občianstvo tým, že dozrievajú, uvedomujú si svoje práva a slobody a čoraz častejšie sa ich dožadujú. Zaujímajú sa nielen o plnenie vládnych programov, ale aj o to, čo sa za tými programami skrýva. Kladú si otázky, či a čo robí štát pre každého občana, pre každú skupinu občanov, či je štát spravodlivý a či sa prijatými zákonmi neposilňuje moc štátu a jeho inštitúcií na úkor slobody občana.

Keby sme sa my predstavitelia štátu, politických a verejných inštitúcií pozorne a s pokorou započúvali do hlasu našich občanov, vypočuli by sme si veľa kritiky. Značná

časť občanov sa oprávnene cíti byť podvedená dlhopisovou privatizáciou a okrádaná, keď vidí, že stámiliardový štátny majetok sa rozdáva ľuďom blízkym vládnym stranám. Občania pozorujú, ako sú v daňovej oblasti uprednostňovaní veľkopodnikatelia, vidia, že územnosprávne členenie krajiny sa robí podľa sympatií k mestám a regiónom, že napríklad niektoré mestá dostávajú zvýšené dotácie na dopravu, kým v iných mestách jej doslova hrozí zrútenie. Vidia, že vysokí štátni činitelia zákony nerešpektujú, na vlastnej koži pociťujú, že keď sa priženie živelná pohroma, postihnutí sa pomoci štátu dočkajú s nehoráznym oneskorením. Občania s nevôľou zaznamenávajú, že niektorí predstavitelia štátu vulgárnosť už ani nezakrývajú, že jedno ministerstvo predáva obilie bez ohľadu na potravinovú bezpečnosť krajiny a iné zostavuje čierne listiny nepohodlných umeleckých tvorcov atď. Mnohí občania pod tlakom privatizačných realít a z pocitu bezmocnosti stratili vieru, že štát je spravodlivý. Rodiny s malými deťmi sa ponosujú, že štát nedoceňuje mladých ľudí a problémy ich životného štartu, čo sa už aj odráža na zhoršujúcich sa demografických ukazovateľoch; pripomeňme si v tejto súvislosti neustále klesajúcu pôrodnosť. Mnohí ľudia, často iniciatívni a plní chuti pracovať, si ťažkajú, že sa zmenšujú možnosti udržať si doterajšiu životnú úroveň na základe poctivej práce, že sa nedoceňuje profesionalita, ale lojalita k politickým stranám a predovšetkým k dominujúcemu vládnemu hnutiu. Stále hlasnejšie sa ozýva, že korupčné kriminálne praktiky prenikajú do praxe najrôznejších štátnych orgánov. Viackrát na to upozornil aj predseda Najvyššieho kontrolného úradu. Politika vládnej moci vtlača tomuto štátu veľmi nelichotivú charakteristiku, že je ponajprv domovom pre privilegovaných straníkov a až potom pre ostatných občanov. To všetko neprispieva k pestovaniu hrdosti na vlastný štát.

Za posledné dva roky sa objavili nebezpečné tendencie, ktoré bežný občan, zavalený existenčnými starosťami, hneď nepostrehne. V mnohých oblastiach života sa rozšírila etatizácia, štát zasahuje aj tam, kde by postačilo samosprávne riešenie vecí, znova sa nám vracia centralizmus rozhodovania, aj keď sa niektoré kompetencie opticky presúvajú z Bratislavy do krajov a okresov. Aj naďalej totiž ide o štátnych úradníkov závislých od ústredných orgánov. Rozmáha sa dirigizmus, a čo je obzvlášť smutné, aj arogancia štátnych úradníkov. Postupnými zmenami nášho právneho poriadku a mechanizmov štátneho riadenia sa krok za krokom vytvára systém spoločenských vzťahov, založený na závislosti jednotlivého občana a celých skupín obyvateľstva, ako aj samosprávnych orgánov od vládnej moci. Jej predstavitelia sa týmto spôsobom chcú vyhnúť riziku skutočne slobodnej a rovnej politickej súťaže a zabezpečiť si dlhotrvajúcu domináciu a vplyv na spoločnosť neprípustným zneužívaním terajších mocenských pozícií.

Takýto systém vzťahov, vydávaný dokonca za integrovanie spoločnosti, každodenne núti občanov k nedobrovoľným ústupkom moci, k tomu, aby prižmurovali oči nad zneužívaním štátu na osobný prospech mocných. Odzbrojuje ich kritickosť a posilňuje v nich tie tradičné črty poddajnosti a prispôbovania sa, ktoré sa zrodili v dlhom období nadvlády cudzieho panstva. Pod vplyvom tohto nenápadne, ale rýchlo vyrastajúceho systému vzťahov mocenskej, politickej a finančnej závislosti mnohí občania nadobudli skľučujúcu skúsenosť, že sa vytratila možnosť dovolať sa pravdy. Dospeli k presvedčeniu, že na Slovensko sa zase vracia vláda privilegovaných, ktorí pyšne panujú nad občanmi, nehľadiac na ich životne dôležité záujmy a zachovanie spravodlivosti v štáte. V konečnom súčte všetko ide na úkor morálneho zdravia spoločnosti, na úkor dôstojného vzťahu štátu k občanom, v ktorom sú partnerstvo a povinnosť im slúžiť

postupne vytláčané a nahrádzané vládou nad nimi. Aj to vedie k demoralizácii určitej časti občanov.

Do úvahy treba vziať aj vzájomné vzťahy a spoluprácu vrcholných orgánov štátnej moci, ktoré nás svojou úrovňou a spôsobmi praktizovanými od volieb roku 1994 dehonestujú pred zahraničím. Takýto dopad na prestíž krajiny mali, bohužiaľ, aj neústavné kroky parlamentnej väčšiny a vlády, keď sa pokúsili vysloviť nedôveru hlave štátu a vynútiť si moje odstúpenie. Podľa ústavy nie je to v ich kompetencii, takže išlo len o svojvoľnú demonštráciu politickej sily a zneužitie pôdy ústavných orgánov na stranícke účely, čo vážne poškodilo povesť Slovenska v zahraničí. Sem patrí aj zastrašovanie nižších orgánov štátnej moci, riaditeľov štátnych alebo aj sprivatizovaných podnikov, a dokonca aj občanov, aby sa neodvážili kontaktovať sa so mnou napríklad pri mojich návštevách v regiónoch a pri iných spoločenských podujatiach. Po tom, čo sa podarilo vyradiť opozíciu z mechanizmov štátnej moci, rozvinula sa paralelná línia mocenských hier s cieľom zlomiť alebo aspoň izolovať nezávislého prezidenta. A keďže doterajšie diskreditačné úsilie neprinieslo očakávaný úspech, stále sa vymýšľajú nové škandalizujúce úskoky, doslova otravujúce ovzdušie v celej krajine. Čelil som a čelím im s trpezlivosťou a s vierou, že pravda a zdravý rozum zvíťazia. Moje opakované návrhy na zmierenie, ponuka obnoviť riadnu komunikáciu medzi ústavnými činiteľmi, ako viete, neuspeli. Ponechávam na našich občanov, aby posúdili, či sú tieto pomery osožné pre mladý samostatný štát, či takéto spôsoby správania sa voči hlave štátu zodpovedajú vyspelej kultúre nášho obyvateľstva, elementárnym pravidlám slušnosti a či si teda zasluhujú ich podporu.

Význam štátnej identity v živote občanov

Ak sa obyvatelia našej krajiny nebudú správať ako sebavedomí občania, rozplynie sa šanca, že sa naučíme efektívne využívať politickú slobodu, že využijeme možnosť kontrolovať štátnu moc, čo nám po novembri 1989 umožnila znovuzískaná demokracia. Náš štát musíme rozvíjať tak, aby sa občania mali s čím identifikovať, aby k nim obracal svoju privetivú tvár, aby pribúdali dôvody, prečo ho považujú za svoj a nenahradiťelný. A tak sa ocitáme, vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci, pri dôležitej otázke štátnej identity, ktorú naša verejnosť začína už nastoľovať. Vážne sa však tomuto problému na úrovni vedenia štátu doposiaľ nikto nevenuje. Pretože tento problém sa nedá riešiť z rečnickej tribúny, môžem len v krátkosti načrtnúť svoju predstavu o ňom.

Štátna identita by svojím obsahom mala smerovať dopredu, do budúcnosti a neupínať sa pasívne len na minulosť. Mala by byť zmysluplným premostením našej národnej histórie s aktuálnymi štátnymi záujmami a s cieľmi v budúcnosti. Z minulosti musíme prevziať jednoznačné posolstvá, ktoré môžu slúžiť ako kritérium pre dnešok a projektovanie budúcnosti. Vidím ich v kultúrnych a kresťanských tradíciách nášho národa a celého stredoeurópskeho regiónu, v uprednostňovaní zmierlivých riešení spoločenských problémov našimi predkami, ako aj v demokratickej tradícii spojenej s politickým zápasom našich predkov v minulom a tomto storočí, v odpore voči totalitnému režimu za druhej svetovej vojny a v rokoch komunistického režimu, v zmysle pre sociálnu spravodlivosť, ľudskosť a solidaritu. Takéto posolstvo môžeme nájsť aj v rešpektovaní pluralitného charakteru kultúry nášho bezprostredného geopolitického priestoru, vo vysokej vzdelanosti našich obyvateľov a hoci aj v našej tradičnej pohostinnosti.

V štátnej identite by sa mali zrkadliť výrazné charakteristiky nášho verejného života, jedinečnosť a súčasne zabezpečené postavenie nášho štátu, aby bol atraktívny pre svojich občanov, budil v nich pocit istoty, ale aj hrdosti. Organickou súčasťou našej štátnej identity by malo byť Slovensko ako občianske spoločenstvo, zjednotené v základných hodnotách a cieľoch, bohaté na črty modernosti, demokratickosti i mnohotvárne národné atribúty, ako je duch solidarity a súčasne tolerantnosti k náboženským, etnickým aj politickým rozdielom. Patrí sem aj predstava o občanovi, ktorý má prístup k vzdelaniu a sebarozvoju, vo svojom štáte sa cíti bezpečný a súčasne suverénny vo svojom požínaní, ktoré nemá byť obmedzované vynútenou lojalitou ku ktorémukoľvek vládúcemu politickému subjektu. Štát má byť občanovým partnerom pri riešení zložitých životných situácií a nie jeho necitlivým vládcom. Pod jeho ochranou sa ctí zákon a jeho pričinením krajina nadväzuje priateľské a živé kontakty s blízkymi aj vzdialenými krajinami. Vysoká hospodárska a kultúrna úroveň, ako aj priaznivé medzinárodné postavenie krajiny upevňujú dôveru občanov vo svoju vlasť. Pápež Ján Pavol II. v príhovore k slovenským biskupom a pútnikom v Ríme 9. novembra 1996 povedal: "Slovensko má osobitnú úlohu pri budovaní Európy tretieho tisícročia. Dobré si to uvedomte! Je povolané ponúknuť svoj veľmi významný príspevok k pravému pokroku európskeho kontinentu svojimi tradíciami a kultúrou, svojimi mučeníkmi a vyznávačmi, ako aj živými silami svojich nových generácií". Predstavu o štátnej identite treba ďalej rozvíjať a skúmať, no predovšetkým uplatňovať v reálnom živote hodnoty predstavujúce duchovné bohatstvo slovenského národa a celej našej krajiny.

Vážené pani poslankyne, vážení páni poslanci,

jedným z odhalených tajomstiev súčasného Slovenska, aby som na záver parafrázoval citovaného diplomata, je sebaaprebúdzanie našich občanov. Mnohí z nich už dospeli k poznaniu našej spoločenskej a politickej reality. Dospeli k poznaniu našich politikov, naučili sa rozlišovať, kto a kam ich vedie, kto im hovorí pravdu, kto je voči nim úprimný a naozaj si ich váži. Súčasne spoznávajú cenu svojho hlasu pri voľbách a váhu svojej angažovanosti v každodennom živote. Vedia, že duch slobody objal celú Európu a že Slovensko nesmie v nej ostať pod nijakou zámienkou izolovaným ostrovom. Aj to ma naplňa nádejou pri pohľade do budúcnosti našej krajiny, našej demokratickej Slovenskej republiky.

Bratislava december 1996